

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 2

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

February 2025

WWW.AJERUZ.COM

MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH
XUSUSIYATLARI

Saitmurodova Gulbaxor Xolmurod qizi
CHDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-kurs talabasi
bozjonsaitmurodov@gmail.com

Mengboyeva Muborak Guoomjon qizi
CHDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-kurs talabasi
muborakmengboyeva5@gmail.com

Аннотация: Дошкольный возраст (3-7 лет) – один из наиболее активных и динамичных периодов психического развития детей. В данной статье широко освещены основные особенности психического развития детей дошкольного возраста, а также процессы познавательного, эмоционального, социального и физического развития. В статье также анализируется влияние игры, семьи и окружающей среды на психическое развитие детей. Глубокое изучение психологии дошкольного возраста поможет детям стать в будущем успешными личностями.

Ключевые слова: дошкольный возраст, психическое развитие, познавательное развитие, эмоциональное развитие, социальное развитие, физическое развитие, игровая деятельность, влияние семьи, окружающая среда.

Abstract: The preschool period (3-7 years old) is one of the most active and dynamic periods of children's mental development. In this article, the main features of the mental development of preschool children, as well as the processes of cognitive, emotional, social and physical development are widely covered. The article also analyzes the impact of play, family and environment on children's mental development. A deep study of the psychology of preschool age will help children to become successful individuals in the future.

Keywords: preschool age, mental development, cognitive development, emotional development, social development, physical development, play activities, family influence, environment.

KIRISH

Maktabgacha yosh davri (3-7 yosh) bolalarning psixik rivojlanishining eng faol va dinamik davrlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda bola atrof-muhitni faol o'rganadi, shaxsiy xususiyatlarini shakllantiradi va ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi. Maktabgacha yosh davri psixologiyasi bolalarning rivojlanish qonuniyatlarini,

ularning psixik jarayonlarini va shaxsning shakllanishini o'rganishga qaratilgan. Ushbu maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixik rivojlanishining asosiy xususiyatlari, shuningdek, kognitiv, hissiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanish jarayonlari keng yoritilgan.

O'yin faqat bilish jarayonlarini takomillashtirib qolmay, bolaning xulq-atvoriga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z xulqini boshqarish ko'nikmalarini tarkib toptirishga bog'liq psixologik muammoni o'rgangan Z.V.Manuylenkoning fikricha, biror maqsadga yo'naltirilgan mashg'ulotga nisbatan o'yinda xulq ko'nikmalarini oldinroq va osonroq egallash mumkin. Ayniqsa, bu omil maktabgacha yoshdagi bolalarda yosh davrining xususiyati sifatida o'zining yorqin ifodasini topadi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z xulqini o'zi boshqarish ko'nikmasi o'yin faoliyatida ham, boshqa sharoitlarda ham qariyb baravarlashadi. Ba'zan ular ayrim vaziyatlarda, masalan, musobaqa paytida o'yindagiga qaraganda yuqoriroq ko'rsatkichga ham erishishlari ham mumkin. Yuqoridagi mulohazalar asosida umuman aytganda, o'yin va o'yin faoliyati bolada o'z xulqini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bolaning aqliy o'sishi to'g'risida fikr yuritilganda, oldingi bobda qayd qilinganidek, shuni ham aytish kerakki, narsalarni yangi nom bilan atashda yoki yangicha nomlash holatidan kelib chiqib, sub'ekt o'yin paytida faol harakat qilishga urinadi. Chunki u moddiy narsalarga asoslangan harakat rejasidan tasavvur qilinayotgan, fikr yuritilayotgan jismlar mohiyatini aks ettiruvchi harakat rejasiga o'tadi. Bola jismlarning moddiy shaklidan birdaniga xayoliy ko'rinishiga o'tishida unga tayanch nuqtasi bo'lishi kerak, vaholanki shunday tayanch nuqtasi vazifasini o'tuvchi narsalarning aksariyatidan o'yinda bevosita ob'ekt sifatida foydalaniladi. O'yin faoliyatida mazkur jismlar qandaydir alomatlarni aks ettiruvchi sifatida emas, balki ana shu tayanch narsalar to'g'risida fikrlash uchun xizmat qiladi, shuningdek, tayanch nuqtasi harakatning yaqqol narsa bilan bog'liq jihatini aks ettiradi. Yuqorida aytilganidek, narsa bilan o'yin harakatlarining takomillashuvi harakat shakli, xususiyati, bosqichi kabilarni qisqartirish va umumlashtirish hisobiga amalga oshiriladi. O'yin harakatlarining qisqarishi va umumlashuvi ularning aqliy ko'rinishdagi mantiqan izchil, yig'iq shaklga o'tishning asosini tashkil qiladi.

Psixolog V.S.Muxinaning fikricha, chaqaloqda tug'ilishiga qadar ham shartsiz refleklar bo'lishi, unga homilalik paytidayoq o'z qo'lini so'rish imkonini yaratadi.

Sharq allomalarining fikricha, chaqaloqda tug'ma reaksiyalarning boshqa guruhi ham mavjud bo'lib, beshik tebratilganda chaqaloqning yig'idan to'xtashi, ixtiyorsiz harakati sekinlashuvi shundan dalolat beradi. Qadim zamonlardan beri beshik, so'rg'ich va hokazolardan chaqaloqni yupatishning, uning ixtiyorsiz harakatini

to'xtatishning, diqqatini ovqatga va favqulodda holatga to'plashning muhim vositasi sifatida foydalaniladi.

Qator tug'ma-tabiiy reaksiyalar chaqaloq hayoti uchun juda muhimdir. Ana shu shartsiz reflekslar tufayli u yangi, o'ng'aysiz sharoitga ko'nikib boradi va o'z yashash tarzini mavjud yo'nalishga uyg'unlashtiradi. Uning yangi muhitda ovqatlanishi va nafas olishi ana shu reflekslarning bevosita funktsiyasi hisoblanadi. Bola tug'ilgunicha undagi barcha jarayonlar onaning organizmi orqali amalga oshgan bo'lsa, tug'ilganidan keyin mutlaqo boshqacha tarzda amalga osha boshlaydi. Masalan, o'pka bilan nafas olish, oral (og'iz, ichak, oshqozon kabi biologik organlar orqali) ovqatlanish vujudga keladi. Buni psixologiyada reflektor moslashish deb ataladi

TADQIQOT NATIJALARI

Maktabgacha yosh davrida bolalarning kognitiv (idrok etish) qobiliyatlari sezilarli darajada rivojlanadi. J. Piaje nazariyasiga ko'ra, bu davr preoperatsion bosqichga to'g'ri keladi. Bu davrda bola mantiqiy fikrlashni boshlaydi, lekin hali mavhum tushunchalarni to'liq qabul qila olmaydi. Quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

Mantiqiy fikrlash: Bolalar sodda mantiqiy operatsiyalarni bajarishni o'rganadi, masalan, ob'ektlarni tasniflash yoki ularni o'lchamiga qarab taqqoslash.

Atrof-muhitni o'rganish: Bolalar atrof-muhitni faol o'rganadi va yangi bilimlarni o'zlashtiradi. Masalan, ular tabiat, hayvonlar va o'simliklar haqida bilim olishadi.

Xotira va diqqatni rivojlantirish: Bolalarning xotirasi va diqqati rivojlanadi. Ular qisqa muddatli xotirasini va diqqatini jamlash qobiliyatini rivojlantirishadi. Maktabgacha yosh davrida bolalarning hissiy dunyosi kengayadi va murakkablashadi. Bu davrda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

Hissiyotlarni ifodalash: Bolalar o'z hissiyotlarini ifodalashni o'rganadi. Masalan, ular quvonch, g'azab, qayg'u kabi hissiyotlarni ifodalashni o'rganadi. Hissiy barqarorlik: Bu davrda bolalarning hissiy holati beqaror bo'lishi mumkin. Masalan, ular bir lahza quvonch, keyin esa g'azab yoki qayg'u his qilishi mumkin.

Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish: Ijodiy faoliyat (masalan, rasim chizish, qo'g'irchoq o'yinlari) bolalarning hissiy dunyosini boyitadi va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Maktabgacha yosh davrida bolalarning ijtimoiy qobiliyatlari rivojlanadi. Bu davrda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish: Bolalar boshqa bolalar bilan hamkorlik qilish, bahamjihatlik qilish va munosabatlarni boshqarishni o'rganadi. Masalan, guruh o'yinlari bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ijtimoiy rollarni o'rganish: Bolalar ijtimoiy rollarni (masalan, o'qituvchi, shifokor, ota-ona) o'rganadi va ularni tushunishni boshlaydi. Muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish: Bolalar muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishadi. Masalan, dialogga asoslangan o'yinlar bolalarning nutqini va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Maktabgacha yosh davrida bolalarning jismoniy rivojlanishi ham kuzatiladi. Bu davrda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

Harakat qobiliyatlarini rivojlantirish: Faol o'yinlar (masalan, yugurish, sakrash) bolalarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Nozik motor qobiliyatlarini rivojlantirish: Qo'l va barmoq harakatlarini talab qiladigan o'yinlar (masalan, plastilin bilan ishlash, chizish) bolalarning nozik motor qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'yin maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixik rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. O'yin orqali bolalar atrof-muhitni o'rganadi, ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi, kreativ qobiliyatlarini rivojlantiradi va mantiqiy fikrlashni o'rganadi. O'yinning turli turlari (ijobiy, ijodiy, ijtimoiy o'yinlar) bolalarning rivojlanishiga xilma-xil ta'sir ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Chaqaloq boshqa yosh davridagi odamlarga qaragan-da kuchsiz, zaif, o'jiz ko'rinsa-da, ba'zi jihatlari bilan kattalardan ustunlik qiladi. Ye.A.Arkinning fikricha, chaqaloqlik davrining kuchli jihatlari ko'pincha uning o'sish quvvatida o'z ifodasini topadi. U har oyda ikki sm dan o'sadi, uning og'irligi har kuni 1,6–2 grammdan ortib boradi. Uning shiddatli sur'at bilan o'sishi ko'proq individning vegetativ nerv sistemasi, ichki sekretiya (buqoq, qalqon osti va ust-ki) bezlarining faoliyatiga bevosita bog'liqdir. Shu-ni alohida ta'kidlash kerakki, ichki sekretiya bezlari ishlab chiqargan maxsus gormonlar qonga so'rilib, organizmning jismoniy o'sishini belgilaydi. Chaqaloqning g'oyat jadal sur'at bilan o'sishi shu davrning o'ziga xos xususiyati bo'lib, uning o'sishiga ta'sir etuvchi omillar ovqat, sof havo, quyosh nuri, nafas olish, parvarish va hokazolardir.

Odatda chaqaloqning nerv faoliyati shartsiz va shartli reflekslar ta'sirida vujudga keladi. Shart-siz tug'ma reflekslar bolaning tug'ilishi arafasida yetarli darajada yetilishi sababli unda qon aylanish, nafas olish, ovqat hazm qilish, siydik chiqarish singari eng muhim vegetativ funktsiyalar amalga oshadi. Masalan, qorni och chaqaloqning labiga biror narsa tegishi bilan unda emish harakati vujudga kelib, so'laklari oqa boshlaydi. Bu ovqatlanishning shartsiz refleksi deb ataladi.

Chaqaloq tug'ilishi arafasida uning bosh miya katta yarim sharlarining og'irligi, hajmi va funktsional jihati yetarlicha rivojlanmagan bo'lsa ham, u mavjud shartsiz reflekslar negizida atrof-muhit va boshqalar bilan munosabatga kirishish imkoniyatini beradigan oddiy shartli reflekslar hosil qila oladi. Masalan, hid, yorug'lik, harakat qo'zg'atuvchilarining ta'sirini natijasida oddiy shartli reflekslar vujudga kelishi mumkin.

Chaqaloq hayotining dastlabki kunlaridan boshlab tashqi muhit bilan munosabatga kirishish, aloqa bog'lash jarayonida unga mustaqil hayot kechirish imkoniyatlari tug'iladi. Ilmiy manbalarda ko'rsatilishicha, chaqaloq hayotining ilk

davrida undagi reflekslar kuchsiz, zaif va beqaror bo'ladi. Chunki kuchli tashqi qo'zg'atuvchilar ta'sirida reflekslar tez izdan chiqadi va qayta tiklanish imkoniyati tobora kamayadi.

Chaqaloqning asosiy xususiyatlaridan biri uning inson zotiga xos barcha xulq-atvor shakllarini va avlodlarning tajribalarini o'zlashtirish imkoniyatiga egaligidir. Tug'ma reflekslar chaqaloq hayotidagi yetakchilik rolini asta-sekin yo'qotib boradi. Kundalik tartib va tarbiyaning o'ziga xos sharoitida ehtiyojning boshqa ko'rinishlari, jumladan, taassurot olish, ta'sirlanish, harakat, muloqot kabi shakllari vujudga keladi. Mohiyati va maqsadi jihatidan yangi ehtiyojlar zamirida psixik rivojlanish amalga oshadi.

Bolada taassurot olish ehtiyoji paydo bo'lishi bilanoq, orientir refleksi bilan aloqa o'rnatadi, hissiy bilish organlarining tayyorlik darajasiga muvofiq mavjud ma'lumotlarni qabul qiladi va shu jarayonda o'zi ham rivojlanadi. Chaqaloqning ko'ruv va eshituv apparati dastlabki kundanoq ishga tushsa ham, ular hali yetilmagan bo'ladi. Shu sababli ko'rish sezgisini yorug'lik, eshitish sezgisini esa qattiq tovush vujudga keltiradi. Bola harakatdagi jismlarni kuzatishga intilsa ham, aslida qimirlamay turgan narsalarga ko'proq diqqatini to'playdi. Uning ruhiy dunyosida ko'ruv va eshituv apparatlariga mos ravishda diqqatning muayyan ob'ektga to'planishi jarayoni asta-sekin vujudga keladi.

Chaqaloqning sezgi organlari uning harakatiga qaraganda durustroq rivojlangan bo'ladi. Masalan, chaqaloq achchiqni shirindan, issiqni sovuqdan, ho'lni quruqdan farqlay oladi. Uning hid bilish organlari juda zaif bo'lishiga qaramay, burniga yoqimsiz hidli modda yaqinlashtirilsa, bezovtalanadi. Bolada teri tuyush, haroratni his qilish, sezish, og'irlikni fahmlash, ta'm bilish sezgilari ham yetarli darajada rivojlangan bo'ladi.

Chaqaloqda jismlarni, odamlarni, atrof-muhitni kattalar kabi yaxlit va aniq idrok qilish imkoniyati bo'lmaydi. Chunki idrok qilish insonning boshqa psixik jarayonlari (xotira, tasavvur, tafakkur), ruhiy holatlari (his-tuyg'u, o'ng'aysizlanish) va o'ziga xos tipologik xususiyatlari bilan uzviy bog'liqlikda amalga oshadi. Shuning uchun chaqaloqda mazkur imkoniyat o'ta cheklangan bo'lib, sezgi organlari oddiy aks ettirish imkoniyatiga ega.

XULOSA

Maktabgacha yosh davri (3-7 yosh) bolalarning psixik rivojlanishining eng faol va dinamik davrlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda bola atrof-muhitni faol o'rganadi, shaxsiy xususiyatlarini shakllantiradi va ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi. Maktabgacha yosh davri psixologiyasi bolalarning rivojlanish qonuniyatlarini, ularning psixik jarayonlarini va shaxsning shakllanishini o'rganishga qaratilgan. O'yin, oila va atrof-muhit bolalarning psixik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha yosh davri psixologiyasini chuqur o'rganish bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Erikson, E. H. (1950). *Childhood and Society*. New York: Norton.
4. "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya" Z.T.Nishanova, N.G.Komilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent-2018
5. "Rivojlanish psixologiyasi" fanidan ma'ruzalar matni Jo'rayev O'tkir Toshpo'latovich
6. "Umumiy psixologiya" G'oziyev.E "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" 2010
7. Musurmonova O. *Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi*. –T.: O'qituvchi, 66-bet
8. *O'zbek pedagogikasi antologiyasi // Tuzuvchi-mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil*. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 137-bet
9. Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li. (2024). *Rahbar va xodim munosabatlarining boshqaruv jarayonidagi psixologik xususiyatlari*. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 41(1), 110–113. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/12079>
10. Sirojiddin Amangeldiyev Nurg'aliy o'g'li. *Psixologik maslahat gipotezalarini shakllantirish*. *Central asian academic journal ISSN: 2181-2489 OF scientific research volume 1 I ISSUE 1 I 2021*. <https://search.app/R78CQ7R1YR9Sg7PR6>

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
2-son

Nashr qilingan sana: 27.02.2025.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172